

Onderzoekers
Dronkers en
Ganzeboom over
onderwijs en milieu

BEROEP VADER NIET MEER BESLISSEND

Onderwijs kan geen
wezenlijke bijdrage leveren
aan vermindering van sociale
ongelijkheid. Voor die stelling
voert Hans Wansink in zijn
boek 'Een school om te
kiezen' onderwijssocioloog
prof. Jaap Dronkers op als
kroongetuige. Wansink citeert
echter uit verouderde teksten.
De Amsterdamse hoogleraar
heeft er, zegt hij zelf 'de
laatste drie jaar heel wat bij
geleerd', onder meer van zijn
Nijmeegse collega Harry
Ganzeboom. Twee
onderzoekers over de
prangende vraag: hoe zit het
nou met die gelijke kansen?

Dronkers en Ganzeboom zorgen voor vuurwerk tijdens hun ontmoeting in het gebouw van het Amsterdamse Centrum voor onderzoek van het onderwijs. Drukke gebaren, glimmende ogen, veel cijfers en anekdotes. De onderzoekers beantwoorden niet bepaald aan het stereotiepe beeld van de stoffige wetenschapper. Jaap Dronkers is trots op de Nederlandse onderwijssociologie: "We beschikken over prachtige gegevens, je kunt teruggaan tot het begin van deze eeuw. Dat zie je bijna nergens. Er verschijnen stukken van Nederlandse auteurs in het Amerikaanse vakblad *Sociology of Education*. Hoger kun je gewoon niet komen."

Weinig zekerheden

Toch levert jullie discipline maar weinig zekerheden. In het debat dat na het verschijnen van Wansinks boek over onderwijs en gelijke kansen werd gevoerd in NRC-Handelsblad leek elke stelling verdedigbaar. Wat staat er nu eigenlijk absoluut en onbetwistbaar vast?

Ganzeboom begint cryptisch: "Wat gebeurd is, is in elk geval zekerder dan wat zal gebeuren." Hij vervolgt: "De voorspelling waarmee ik in het nieuws ben gekomen, dat het over dertig jaar afgelopen zal zijn met de milieu-ongelijkheid in onderwijskansen, berust alleen maar op het simpel doortrekken van trends die we over de afgelopen vijftig, zestig jaar hebben gezien. Of het werkelijk zo zal lopen, weten we natuurlijk niet zeker. Maar wat geen twijfel lijdt, is dat in Nederland het beroep van je ouders steeds minder bepalend wordt voor wat je zelf gaat doen. De geslotenheid van de samenleving, het bestaan van min of meer stabiele sociale groepen, neemt in hoog tempo af." In Ganzebooms publicaties heet dat: toename van de intergenerationele beroepsmobiliteit. Volgens de door hem en zijn collega's gebruikte modellen was in 1970 71 procent van de (mannelijke) beroepsbevolking te vinden in een andere beroepsklasse als de vaders, in 1985 was dat 78 procent. Maar, schreef Ganzeboom in 1987, de onderzoeksresultaten voor klassenmobiliteit hebben een andere uitkomst dan die voor schoolloopbanen. Daar zou nog altijd een stevige relatie met het ouderlijk milieu bestaan: "Het secundaire onderwijs heeft wel steeds meer leerlingen getrokken, maar aan de verschillen in recrutering uit sociale milieus is weinig veranderd." Kassa voor Wansink, op het eerste gezicht. Ganzeboom relateert zijn stelling nu echter en kan ook uitleggen waarom de onderzoekers zich eerder op de ontwikkelingen verkeken hebben. Hij wijst op cijfers van het Sociaal en Cultureel Planbureau in het tweejaarlijkse verslag over de ontwikkelingen in Nederland. In 1965 koos 66 procent van de kinderen van ongeschoolde arbeiders voor het lbo en 55 procent van de kinderen van geschoolde arbeiders. In 1989 was dat voor beide groepen samen gezakt tot 42 procent. Ganzeboom: "Wansink vergelijkt met 1977 en dat le-

vert inderdaad minder grote verschillen. Maar je moet de ontwikkeling over langere termijn bekijken."

Steeds meer onderwijs

Over die langere termijn gezien is het vooral van belang dat steeds meer mensen steeds hogere vormen van onderwijs volgen. Daardoor neemt het belang van de procenten over milieuspecifieke selectie bij de eerste keuzes af. En dat zijn de keuzes die het sterkst milieuspecifiek zijn. Dronkers: "Stel dat nog maar één op de honderd leerlingen op de eerste horde, de schoolkeuze na de basisschool, blijft hangen. Dan kan bij die achterblijvers nog een enorme selectie naar milieu bestaan. Maar het telt niet meer mee voor het totale resultaat. En dat is precies wat er nu gebeurt. Zelfs als bij arbeiderskinderen de relatie tussen schoolkeuze na de basisschool en ouderlijk milieu zou toenemen, heeft dat nog weinig invloed op de relatie tussen het milieu en het bereikte eindniveau. Er zijn niet zoveel arbeiderskinderen meer en we weten dat bij de school- en opleidingskeuzes op latere leeftijd het milieu van herkomst een steeds kleinere rol speelt." Ook Hans Wansink heeft zich laten misleiden door cijfers over het schoolkeuzegedrag na de basisschool, terwijl veel mensen juist op latere leeftijd besluiten opleidingen te gaan volgen. Ganzeboom en Dronkers zien het om zich heen op de universiteit, waar een groeiend aantal collega's niet via het vwo, maar met een omweg terecht kwam bij het wetenschappelijk onderwijs. "Hun keuze op 12-jarige leeftijd is voor het debat over onderwijskansen niet meer zo belangrijk als vroeger. Voor een reëel oordeel over het verband tussen herkomst en opleiding is het uiteindelijke opleidingsniveau doorslaggevend."

Een inhaaloperatie noemen beide onderzoekers het proces waarbij milieu minder en onderwijsprestaties meer gewicht in de schaal leggen. Ganzeboom: "Nederland liep tot in de jaren zeventig achter. Nu pas stromen bij ons de universiteiten vol. In andere landen gebeurde het eerder."

Boerenzoon

Het onderzoek kan niet precies ontrafelen welke factoren doorslaggevend zijn voor het steeds hogere opleidingsniveau. Het ligt in elk geval niet alleen aan het onderwijsbeleid. Ganzeboom: "Een zeer invloedrijke omstandigheid is de integratie, na de oorlog, van de boerenstand in de industriële samenleving." Dronkers valt hem bij: "Een boerenzoon uit Noord-Brabant had in de jaren vijftig minder onderwijskansen dan arbeiderskinderen." Grijnzend: "Behalve de tweede zoon dan. Die ging meestal naar het klein-seminarie." Dronkers noemt de ontwikkelingen in de agrarische sector van Nederland uniek in de wereld: nergens ging de industrialisatie zo snel en zo consequent. Het agrarische onderwijs zag kans om te voldoen aan de vraag

foto: studio Ruigrok

Ganzeboom en Dronkers: "Hun keuze op 12-jarige leeftijd is voor het debat over onderwijskansen niet meer zo belangrijk als vroeger."

naar hooggekwalificeerde mensen en droeg zo bij aan de trend. Zo is het met andere sectoren ook gegaan.

Dronkers: "Sommige besluiten van de overheid hebben een rol gespeeld. Als verwachte positieve effecten uitblijven, worden onverwachte gemakkelijk over het hoofd gezien. Neem de mammoetwet. Een belangrijke verandering ten opzichte van het oude systeem was de komst van het havo. Bedoeld om meer mensen op te leiden voor een baan in de groeiende dienstensector. Het havo werd al vrij snel afgeschreven, maar heeft wel degelijk een bijdrage geleverd aan de algemene niveaustijging. Bij het negatieve oordeel over de mammoetwet is vooral gekeken naar de betrekkelijk geringe ongediplomeerde opstrooming. Bijvoorbeeld: uit de vierde klas mavo naar 3-havo. Die opstrooming was één van de doelstellingen van de mammoetwet. Omdat het verwachte doel niet werd gehaald, was er te weinig oog voor het onverwachte effect. Vergeleken bij de periode vóór de mammoetwet was er een sterke groei van het aantal leerlingen dat na het voltooien van de eerste school doorstroomde naar een hoger onderwijstype. Voor nog maar weinig leer-

lingen is mavo of havo eindonderwijs."

Het is de vraag of dat succes werd veroorzaakt door de mammoetwet, of dat de wet de wind mee had van de trendmatige groei in de onderwijsdeelname. Zoiets blijft een kwestie van interpreteren. Dronkers schreef in 1991 in het Handboek basisvorming dat de mammoetwet in elk geval twee hordes wegnam voor minder milieugebonden schoolloopbanen: de schoolkeuze na de lagere school werd minder beslissend en er kwamen meer opstapmogelijkheden tussen de verschillende schoolsoorten. Ganzeboom denkt niet dat wetgeving doorslaggevend is. "De mammoetwet steunde hoogstens een autonome ontwikkeling in de samenleving. Ook zonder die wet hadden mensen hun weg wel gezocht."

Diploma's en levenskansen

Nog een voorbeeld van een autonome ontwikkeling: het streven naar uitstel van studie- en beroepskeuze, door brugklassen, middenschool, basisvorming. Ganzeboom: "Een logische beslissing. Iedereen erkent het verband tussen diploma's en levenskansen. Als je ziet dat mensen om je heen steeds langer leren,

snap je dat dat ook voor jou belangrijk is. Er is zo een draagvlak voor een gemeenschappelijke periode in het begin van het voortgezet onderwijs: de specifieke opleiding komt later, dus leer je langer." Dronkers: "De discussie over de middenschool spitste zich toe op de vraag of sociale gelijkheid zou worden bevorderd door leerlingen langer bij elkaar te houden na de basisschool. Maar het mechanisme werkt zo uit dat je ze langer in het onderwijs houdt. Ik heb de laatste jaren geleerd dat de groeiende onderwijsdeelname meer effect heeft dan pogingen om de hordes te verlagen. Geen enkele analyse van achterstandsprojecten levert een duidelijke trendbreuk op."

Dat is toch een ondersteuning van Wansinks pleidooi om maar te stoppen met het traditionele achterstandsbeleid van de sociaal-democratie?

Ganzeboom, voorzichtig: "Ik ben het in zekere zin wel met die stelling eens." Dronkers, met een gezicht van hoe kan je dat nou zeggen: "En de allochtone leerlingen dan? Daar zit zonder twijfel nog verborgen talent dat verloren gaat zonder achterstandsbeleid." Daar is zijn collega het mee eens: "Maar dat is een

ander verhaal. Het probleem hoe je voor migranten het taalprobleem oplost, is niet hetzelfde als het opheffen van een sociale achterstand. Het is onomstreden dat je de taal van het nieuwe land moet kennen. Daar moet je dus maatregelen voor treffen." Dronkers: "Het doel van het onderwijsbeleid voor allochtone leerlingen is ook niet hetzelfde als het oude

'De voorspelling dat er over dertig jaar helemaal geen milieu-effecten meer zijn op de onderwijsloopbaan, gaat ervan uit dat de condities niet veranderen.'

achterstandsbeleid, gericht op het nivelleren van sociale verschillen. Binnen die groep zijn juist te weinig verschillen, ze zitten vrijwel allemaal onderaan de ladder. Het gaat erom ze te spreiden over alle sociale groepen."

Dronkers ziet nog wel wat in speciale maatregelen voor kinderen uit één -oudergezinnen, maar daarin krijgt hij Ganzeboom niet mee: de onderwijsresul-

boek zei Hans Wansink dat stijging en daling op de maatschappelijke ladder veel minder samenhangt met het schoolsucces dan Ganzeboom veronderstelt. De meritocratie - de samenleving waarin succes afhankelijk is van prestatie - zit ingewikkelder in elkaar. Hij citeerde Amerikaans onderzoek en wees erop dat een academische graad allang niet meer een garantie is voor een interessante baan met een hoog inkomen. Dat laatste ontkent Ganzeboom niet. "Maar het is geen argument tegen de samenhang tussen schoolloopbaan en maatschappelijke positie. Integendeel. De schaarste aan arbeidsplaatsen jaagt de druk om nog meer te presteren, nog meer diploma's te halen verder op." Dronkers wijst op verschillen tussen de Nederlandse en de Amerikaanse meritocratie: "Het verband tussen beroeps- en opleidingsniveau is in Nederland veel directer dan in Amerika. Daar kun je je zonder diploma's vestigen als kapper of slager. Wij willen dat niet zo. Toen minister Andriessen het middenstandsdiploma ter discussie stelde, viel de hele branche over hem heen. Het onderwijs zweeg in alle talen toen deze kans zich voordeed om af te komen van de diplomadwang." Ganzeboom: "In de Amerikaanse samenleving is succes meer dan bij ons een kwestie van geluk of pech hebben. De samenstelling van de beroepsbevolking draagt daartoe bij. Er zijn meer kleine zelfstandigen. Onze bureaucratie schept veel banen waarvoor precieze diploma-eisen kunnen worden gesteld."

Politiek en wetenschap

Ritzen krijgt in NRC-Handelsblad op zijn donder van adjunct-hoofdredacteur Marc Chavannes. Hij zou doorgaan met achterstandsbeleid dat niet werkt: 'De bedoelingen blijven dezelfde, jammer van de middelen'.

Dronkers neemt de bewindsman in bescherming. Er is voor gekozen het achterstandsbeleid te concentreren op allochtone leerlingen en beperkte groepen kinderen van Nederlandse afkomst. "Een politicus die maatregelen wil, kan niet zeggen: op grond van wetenschappelijk onderzoek moet worden aangenomen dat het slechts om druppels in de hoofdstroom gaat. Dan staat Kok natuurlijk klaar om te roepen dat hij nog een mooie bezuiniging weet. In het begin van zijn ministerschap sprak Jo als wetenschapper. Daar is hij eindeloos op gepakt. Je wordt weggehoond, ook al heb je gelijk. De politicus kan niet wachten tot wij zover zijn, dat het macro-effect van het beleid echt vast staat."

Moet het sociaaldemocratische onderwijsbeleid op de helling, zoals Wansink in zijn boek voorstelt?

Ganzeboom haalt zijn schouders op. De trend, meer opleiding, meer openheid, ligt al vast vanaf het begin van deze eeuw. Dat regelt zichzelf wel. En de PvdA, dat is langzamerhand toch maar één van de middelgrote partijen? "In elk geval moet dat niet het hoofdmotief van het onderwijsbeleid zijn. Dat moet in deze omstandigheden vooral draaien om

foto: studio Ruigrok

Jaap Dronkers: "Het havo werd al vrij snel afgeschreven maar heeft wel degelijk een bijdrage geleverd aan de algemene niveaustijging."

effectiviteit en efficiency. Om de gewenste duur van opleidingen. En vooral, om de overscholing die het gevolg is van de jacht op diploma's. We gaan nog wat meemaken, want het wordt onbetaalbaar. Daar wordt elke minister straks mee geconfronteerd. Ritzen weet dat trouwens heel goed. De wal zal het schip eens keren." Dronkers veronderstelt dat met het opwerpen van nieuwe drempels om de stroom onderwijshongeren in te dammen, de milieuspecifieke selectie sterker zal worden. "De voorspelling dat er over dertig jaar helemaal geen milieu-effecten zijn op de onderwijsloopbaan, gaat ervan uit dat de condities niet veranderen."

Harry Ganzeboom denkt dat mensen zich ook dan niet zullen laten tegenhouden door financiële drempels. "Je ziet het in de Verenigde Staten. Als het moet worstelen ze zich in tien jaar door een studie: overdag in de koffiebar werken en 's avonds blokken. Dat is natuurlijk een enorme verspilling van talent." Hij rondt het gesprek af. Zekerheden zal het debat niet opleveren, we weten eenvoudig niet wat op termijn de macro-effecten van de groeiende onderwijsdeelname zal zijn. "Maar in elk geval kunnen we niet achterblijven bij de rest van de industriële wereld. Als we genoeg nemen met wat lager opgeleide ingenieurs, omdat dat eigenlijk wel kan, dan haalt de arbeidsmarkt de hoger opgeleiden uit het buitenland. Wetenschappers kunnen honderd keer iets zeggen, de economische en maatschappelijke verhoudingen bepalen wat er gebeurt."

Onno Bosma

Hans Wansink, Een school om te kiezen. (uitg. Bert Bakker, Wiarda Beckman Stichting)

foto: studio Ruigrok

Harry Ganzeboom: "De schaarste aan arbeidsplaatsen jaagt de druk om nog meer te presteren, nog meer diploma's te halen verder op."

taten van deze leerlingen verschillen te weinig van generatiegenoten uit volledige gezinnen.

Meritocratie

In het debat na het verschijnen van zijn